

УДК 78.03(477)«19/20»(092):781.2.087.68

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2023-2-8>

Світлана ЯКИМЧУК

доцент, заслужений працівник культури України, доцент кафедри хорового диригування, Інститут мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету, вул. М. Хвильового, 7, м. Рівне, Україна, 33000

ORCID: 0009-0001-7177-6936

Юлія ОДАРЧУК

магістр кафедри хорового диригування, Інститут мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету, вул. М. Хвильового, 7, м. Рівне, Україна, 33000

ORCID: 0009-0002-6116-516X

Бібліографічний опис статті: Якимчук, С., Одарчук, Ю. (2023). Стилістичні особливості хорового письма та творчості Богдани Фільц (на прикладі музичного твору «Богородице Діво»). *Fine Art and Culture Studies*, 2, 51–56, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2023-2-8>

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ХОРОВОГО ПИСЬМА ТА ТВОРЧОСТІ БОГДАНИ ФІЛЬЦ (НА ПРИКЛАДІ МУЗИЧНОГО ТВОРУ «БОГОРОДИЦЕ ДІВО»)

Стаття розкриває стилістичні особливості хорового письма та композиторської творчості Богдани Фільц. Для досягнення цієї мети використовується метод аналізу дитячої хорової творчості та духовної хорової мініатюри «Богородице Діво», що наповнена різними виразовими засобами.

У піснях та дитячих хорових творах особливо яскраво розкривається вміння композиторки створювати яскраві музичні образи за допомогою стислих, але гранично виразних засобів, вміння викладати свої думки просто і розкуто. При цьому Богдана Фільц звертається до широкого кола різних поетів минулого і сучасності. Завжди керується близькою спорідненістю світоглядних позицій та спільними естетичними поглядами. У творчості Богдана Фільц пропагує ідеї духовного вдосконалення, оптимізму, національного самоствердження, патріотизму, любові до природи та Батьківщини. Звернення до духовної музики на прикладі хорової мініатюри «Богородице Діво» розкриває композиторку як особу, що тонко відтворює нюанси психологічного стану. Твір має піднесений, одухотворений стримано-радісний характер. Дана хорова мініатюра не має яскравого сюжетного розвитку. Музика пов'язана з текстом молитви і має наскрізну будову. Базується за принципом безперервного розвитку та оновленні тематичного матеріалу у відповідності до розвитку сюжетної та психологічної лінії тексту. На процес формування композиції впливає ладотональний план гармонія і ритм. Ритміка твору гнучка, пластична з використанням малого та великого пунктиру. Мелодика твору позначена певною декламаційністю, що наближує твір до манери виконання церковних піснеспівів. Мелодія твору будується виключно на діатоніці, що теж характерно для духовної музики.

Отже, Богдана Фільц належить до плеяди композиторів, які володіють даром писати музику щиро, мелодійно і водночас свіжо позначену неповторним індивідуальним характером.

Ключові слова: творчість Богдани Фільц, виразові засоби, музичні жанри, хорова мініатюра, духовна музика.

Svitlana JAKYMCUK

Associate Professor, Honored Worker of Culture of Ukraine, Associate Professor of the Department of Choral Conducting, Institute of Arts of Rivne State University for the Humanities, 7M. Khvylovogo street, Rivne, Ukraine, 33000

ORCID: 0009-0001-7177-6936

Yuliia ODARCHUK

Master of the Department of Choral Conducting, Institute of Arts of Rivne State University for the Humanities, 7, M. Khvylovogo street, Rivne, Ukraine, 33000

ORCID: 0009-0002-6116-516X

To cite this article: Jakymcuk, S., Odarchuk Yu. (2023). Osoblyvosti muzychnoho etosu monohol-osnoyi Liturhiyi Yoana Zlatoustoho z Peremyshl's'koho rukopysu seredyny XVII stolittya [Stylistic

peculiarities of choral writing and art of composer on the example of the musical work Bohdany Filts «Hail Mary»]. *Fine Art and Culture Studies*, 2, 51–56, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2023-2-8>

STYLISTIC PECULIARITIES OF CHORAL WRITING AND ART OF COMPOSER ON THE EXAMPLE OF THE MUSICAL WORK BOHDANY FILTS «HAIL MARY»

The article reveals Bohdana Filts' stylistic peculiarities of choral writing and art of composer. The method of Analysis of children's choral work and spiritual choral miniature "Hail Mary" filled with various means of expressions are used to achieve the aim of the article.

The ability of a composer to create bright musical images with the help of concise but expressive means, the ability to express one's thoughts simply and freely are clearly revealed in the songs and kid's choral compositions. Moreover, Bohdana Filts addresses a wide range of different poets of the past and present. She's always guided by a close affinity of worldview positions and common aesthetic views. In her works, Bohdana Filts promotes the ideas of spiritual improvement, optimism, national self-affirmation, patriotism, love for nature and the Motherland. Turning to spiritual music on the example of the choral miniature "Hail Mary" reveals the composer as a person who subtly reproduces the nuances of a psychological state. The work has a sublime, spiritual, restrained and joyful character. This choral miniature does not have a bright plot development. The music is connected with the text of the prayer and has an overall structure. It is based on the principle of continuous development and updating of the thematic material in accordance with the development of the plot and psychological line of the text. The forming process of a composition is influenced by the fret tone plan, harmony and rhythm. The rhythm of the work is flexible and plastic with the use of small and large dots. The melody of the work is marked by a certain declamation, which brings the work closer to the manner of performing church hymns. The melody of the piece is built exclusively on diatonic, which is also characteristic of spiritual music.

To sum up, Bohdana Filts belongs to the galaxy of composers who have the gift of writing sincere, melodic and at the same time fresh music marked by a unique individual style and character.

Key words: Bohdana Filts works, expressive means, musical genres, choral miniature, spiritual music.

Постановка проблеми. Хорова творчість другої половини ХХ ст. – це новий етап у культурному розвитку України, що характеризується значним стильовим оновленням композиторської творчості та активним розвитком концертно-виконавської діяльності. У цей період продовжують працювати такі відомі композитори, як Б. Лятошинський, Л. Ревуцький, Ю. Мейтус, К. Домінчен, І. Шамо, М. Колесса, А. Кос-Анатольський та інші. У цей період прослідковуються якісно нові зрушення до проблем сучасності, до скарбів народної творчості, до фольклорних джерел, до нових образно-виражальних засобів, до камерності жанрів, а саме: опери, кантати, концерту, хорової п'єси й мініатюри. Серед українських композиторів, які продовжили і поєднали особливості духовної, світської та народної культури України минулого та сучасності і приділили значну увагу хоровій музиці, можна назвати таких митців, як Л. Дичко, В. Степурко, В. Польова, В. Губаренко, Г. Гаврилець, Б. Фільц та інші. Сучасні теоретики та музикознавці все частіше доносять думку про важливість збереження творчих надбань, що були накопичені композиторами ХХ століття, так як музична культура та освіта є дуже важливим фактором у розвитку цивілізації. В контексті цієї думки зупи-

нимось на творчості відомої композиторки сучасності Богдани Фільц, яка є Лауреатом премії ім. М. Лисенка, ім. В. Косенка, дипломантом і стипендіатом Фонду інтелектуальної співпраці «Україна ХХІ століття», кавалером Ордена Великомучениці Варвари, лауреатом конкурсу композиторів «Духовні псалми», кандидаткою музикознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Богдани Фільц досліджують та представляють нові видання її творів науковці та музикознавці, зокрема, Н. Синкевич та Н. Зельман. Досліджує вокальну шевченкіану Б. Фільц та її фортепіанну музику М. Загайкевич. Розглядає виховання молодого покоління на принципах християнської моралі у процесі духовного відродження України М. Кушнір. До творчого доробку зверталася також музикознавець Л. Кияновська та Л. Шегда, яка подає інформацію у статтях «Домінуючі жанри у вокально-хоровій творчості для дітей» та «Хорова музика Б. Фільц: до проблеми комунікативності національних традицій у ситуації постмодернізму» та інших.

Метою статті – дослідити індивідуальні особливості композиторського стилю Б. Фільц на прикладі духовного твору «Богородице Діво»

Виклад основного матеріалу дослідження. Яскравим представником сучасної компози-

торської школи другої половини ХХ початку ХХІ століття була Б. Фільц. Кожний з напрямів її творчості, зокрема хорової, пов'язаний з багатовекторним процесом національного відродження України. На формування художнього стилю вплинула трансформація рис української народної та релігійної музики, тому образний світ її хорової творчості є дуже яскравим та різнобарвним.

Народилася композиторка 14 жовтня 1932 р. на Львівщині в м. Яворів. Дитинство пройшло в інтелігентній атмосфері. Батько був адвокатом та активним громадським діячем. Мати закінчила філософський факультет Львівського університету, володіла декількома мовами та грою на фортепіано. Батьки були засновниками музичної школи у Яворові. В цій школі навчались брат та сестри Богдани, влаштовувались концерти, святкові вечори, що свідчило про неймовірний культурний вплив на громаду містечка.

Саме в цій школі Богдана вперше зустріла та познайомилася з видатними митцями Західної України – В. Барвінським та С. Людкевичем, які були запрошені на один з таких вечорів і у майбутньому допомогли у становленні її як композиторки.

Період у Західній Україні з 1939 р. був непростий. Це час національних протиріч, заборон, репресій. Батько Богдани був заарештований і сім'ю «ворога народу» було заслано в Казахстан, внаслідок чого дівчинка рано втрачає батьків і лише в 1945 році вона та її сестри повернулися в Україну, де продовжила здобувати музичну освіту у спеціальній школі-десятирічці м. Львова по класу скрипки.

У 1958 році закінчила історико-теоретичний факультет Львівської консерваторії, з 1956–1959 роки викладає теоретичні дисципліни

у спеціальній музичній школі-десятирічці у Львові. У 1962 р. закінчує аспірантуру при Київському інституті мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Рильського АН України. За роки навчання розкрились вроджені музичні здібності композиторки, які допомогли набути професійну композиторську майстерність (Летичевська, 2018, с. 1).

Серед щедрого композиторського доробку Богдани Фільц понад 400 музичних творів. Велику увагу композиторка приділила вокально-хоровій творчості для дітей. Відомими стали збірки: «Від льоду до льоду» (1965 р.), «Смерічка» (1973 р.), «Любимо землю свою» (1976 р.), «Хорові акварелі» (1982 р.), «Весняний дзвін» (1987 р.), «Земле моя» (1984 р.), «Світе тихий» (2000 р.), «Зацвіла в долині червона калина» (2007 р.), «Духовні хорові твори» (2005 р.), «В твоїй душі багатство», «Натхненна музикою та поезією». В авторських збірках, що побачили світ у видавництві «Посвіт» вміщено хорову й вокальну музику на вірші Т. Шевченка, І. Франка («Шукай краси, добра шукай»), Ліни Костенко «Калина міряє корали», «Золота коліска» оперу-казку «Лісова школа» (Сікорський, 2018, с. 24).

Для створення своїх композицій Богдана Фільц зверталася до творчості українських поетів: Т. Шевченка, Л. Українки, О. Олеся, М. Рильського, Л. Костенко, І. Франка, Д. Павличка, Н. Забіли та ін. (Німилович, 2015, с. 38).

Аналізуючи дитячі твори композиторки, важливо звернути увагу на те, як зручно написані твори для різного дитячого віку, влучно підібрані складнощі для розвитку вокальних навичок. В основному це різні ритмічні малюнки в голосах та повторення терцевих, секундових та хроматичних ходів вниз, що допомагають формувати інтонацію та слухові відчуття.

І ми до не-ї в гості йдем, во-на рос-те і ми рос-тем, і
і ми до не-ї в гості йдем, во-на рос-те і ми рос-тем, і
на рос-те і ми рос-тем і

Також слід звернути увагу на присутність хроматичних ходів у партії альту. Наступним елементом складності є акомпанемент, який не дублює мелодію, а спрямований

на розвиток гармонічного слуху. Водночас, з складнішими моментами хорової партитури, супровід може виконувати підтримуючу дію.

У творах для старшого шкільного віку найчастіше зустрічаються швидкі темпи: Allegro, Allegretto, Vivo. Використовуються у творах різні типи фактур, та змінний розмір для розвитку відчуття метроритму

У творах для молодшого шкільного віку композиторка пише у стриманих темпах – Andante, Andantino, Lento, використовуючи середню теситуру, скісний, розхідний рух мелодики у двоголосі та секвенційні ходи.

Важливо звернути увагу на цілісність та простоту стилю Богдани Фільц, завдяки якому її твори займають важливу роль в сьогоденні та є зразками у дитячих жанрах сучасності. Свій почерк та знання композиторка набувала з допомогою видатних композиторів-педагогів С. Людкевича та Л. Ревуцького. Вдумливо переосмисливши традиції вчителів, Богдана Фільц залишилася їм відданою. (Кияновська, 2007, с. 311).

традиції та засоби сучасної композиторської техніки. У духовних творах композиторки звукова палітра сповнена світла, радісного теплого відчуття божественної гармонії, що відтворює настрій, характер композиторки, її життєрадісність та закоханість у життя (Шегда, 2009, с. 53).

Період свого навчання у Києві вона згадує з теплом: «Адже це був час прилучення до нових знань і відкриттів, нового етапу творчого самоствердження і нових подій» Збірку солоспівів «Калина міряє корали» на вірші Ліни Костенко, яка була написана у 2013 році Богдана Фільц присвятила Левку Ревуцькому, який був її науковим керівником (Німилович, 2015, с. 38). Обидва геніальні вчителі культивували у мисткині зацікавленість не тільки здобутками української професійної творчості різних епох, а й до специфічних регіональних джерел, народності карпатського регіону, Лемківщини, Гуцульщини, буковинських та закарпатських мотивів (Белікова, 2019, с. 12).

У схожій стилістиці створюються драматургічно-композиційні процеси творів Б. Фільц на богослужбові тексти, так звані, богородичні пісні. Твори, які композиторка написала незалежно один від одного, незабаром були об'єднані авторкою в цикл «Три молитви до Пресвятої Богородиці», а все тому, що схожі по стилістиці. Твори написані на основі лірики гімну, специфіка якого часто зустрічається в українській церковно-музичній класиці. Поєднання кількох молитов у єдиний твір досить сміливий вчинок, що потребує серйозного осмислення жанрово-стилістичних закономірностей, віднайдених вдалих рішень, які не заважали б та не суперечили традиціям втілення образності в музиці (Шегда 2009, с. 54).

Працюючи у напрямку церковно-музичної творчості Б. Фільц бере за основу галицькі богослужбові традиції. Можна прослідкувати вплив митців (М. Вербицького, І. Лаврівського) на формування її власного неповторного стилю, основою для якого є незмінно народно-співочі

В сучасній хоровій духовній музиці засобами новаторської композиторської техніки оновлюються прадавні Богородичні гімни, створюються нові піснеспіви, що прославляють Діву Марію. Яскравим прикладом є твір Б.Фільц «Богородице Діво» написаний на канонічний текст із святої Літургії. Це духовний піснеспів православної церкви, що має піднесений, про-

світлений, одухотворений, стримано-радісний характер. Тематика твору – возвеличення Пречистої Діви Марії, яка «породила Спаса душ наших». Музика тонко відтворює нюанси психологічного стану, хоча ця хорова мініатюра не має яскравого сюжетного розвитку

Зміст молитви до Святої Богородиці діви Марії.

*Богородице Діво, радуйся, Благодатна Маріє,
Господь з тобою; Благословенна Ти між жонами*

*І благословенний плід утроби Твоєї,
Бо Ти породила Спаса душ наших.*

Богдана Фільц лише розширює рамки оригінального духовного тексту шляхом повторів для більш яскравого характеру твору та заго-стрення уваги на змісті молитви. Однак текст кладеться на музику не послідовно, а тільки повторюються окремі фрагменти. Хорова мініатюра Б. Фільц «Богородице Діво» складається з 29 тактів і написана у наскрізній формі, що базується на принципі безперервного розвитку та оновленні тематичного матеріалу у відповідності до розвитку сюжетної та психологічної лінії тексту. Музика хору «Богородице Діво» тісно пов'язана з текстом молитви та має ознаки простої двочастинної форми. Твір має два періоди неквадратної будови. Перший з них охоплює 16 тактів, другий – 13. Перший період побудований на першій частині строфи молитви і поділяється на п'ять фраз по три такти кожна:

Богородице Діво, радуйся, Благодатна Маріє, Господь з тобою;

Він містить дві структурні побудови (9+7 тактів). Другий період починається словами молитви:

Благословенна Ти між жонами і благословенний плід утроби Твоєї, бо Ти породила Спаса душ наших.

Можна поділити на фрази по два такти (остання – 3 такти). Внутрішньо цей період є неподільний і є зразком наскрізної форми. Період структурно розширений через заго-стрення уваги на змісті молитви. Ладотональний план і гармонія активно впливають на процес формування композиції та образів твору. Духовний пісенспів Богдани Фільц «Богородице Діво» написаний в тональності A-dur. Перший період хору є однотональним. У другому (19–20 т) відбувається відхилення

у паралельну тональність fis-moll (натуральний та гармонічний).

В наступній фразі «бо Ти породила Спаса» (21-й такт) методом співставлення знову з'являється A-dur. Повернення до початкової тональності приводить до логічної заокругленості, завершеності побудови. Мажорний лад звучить світло, натхненно, немов сяйво німба Спасителя, як спогад про Воскресіння Ісуса Христа і його вічне життя.

Гармонія твору «Богородице Діво» напрочуд яскрава, багата, своєрідна та барвиста (хоча це є характерною рисою усіх творів Б. Фільц). Композиторка використовує акорди усіх ступенів ладу, як в основному вигляді, так і в оберненнях, з пропущеними та неакордовими звуками. Поряд із традиційними акордовими структурами (T_3^5, S_3^5, D_3^5 та ін.) використовуються новоутворені, сучасні гармонії ($I_9, III_7, III_2, IV_7, IV_9, II_7$). У творі зустрічаються часті затримання, прохідні звуки, завдяки яким з'являються оригінальні, незвичні співзвуччя. Перший період твору закінчується на повній автентичній каденції – $K_4^6 D_3^5 T$. Тоніка ля-мажору звучить в унісон (октава у всіх голосах).

Хорова мініатюра завершується плагальним кадансовим зворотом – $IV_7 II_5^6 S_3^5 | I_9^{-7} | I_9^{-7} ||$

Ритміка твору цікава, гнучка, мінлива і пластична, вона повністю підпорядковується тексту і має великий вплив на виразність образів. Б. Фільц використовує у творі різноманітні тривалості нот, а також майже в кожному такті використовує інший ритмічний малюнок, пунктирний ритм. Впродовж всього твору немає жодної паузи, що допомагає передати єдність, цілеспрямованість руху мелодії. Фермата використовується лише один раз в кінці твору на останньому акорді. Мелодика твору, так як і ритміка, дуже поетична, повністю зливається зі словами. Кожна мелодична фраза впливає з характеру молитви і гнучкою лінією втілює смисловою інтонацію тексту з елементами речитативно-декламаційного виконання, що виявляється перш за все у синтаксичному членуванні (по фразах та окремих відрізках тексту), а також у її кантіленності. Стрибки зустрічаються не часто, в основному на терцію, кварту і квінту. Мелодія хору «Богородице Діво» будується виключно на діатоніці, що теж характерно для духовної музики. Пізнаваність цього стилю зумовлюється романтичною піднесеністю, багатомірністю світлої, умиротвореної настроєності,

щирістю молитовних звертань і загальною споглядальністю.

Висновки. У статті розкрито індивідуальні особливості композиторського стилю Б. Фільц, зокрема, на прикладі музичного твору «Богородице Діво». Проаналізовано дитячі твори композиторки, які доступно написані для виконання дітьми різного віку.

Богдана Фільц є однією з тих щасливих композиторок, твори якої постійно виконуються

і малюками в дитячих садках і професіоналами, що опановують музичну науку у консерваторіях не лише в нашій країні, а й за її межами. Її авторські композиції мають свій індивідуальний стиль, світовідчуття, західноукраїнську фольклорну мелодику, що заворожує енергетикою тепла, щирості, позитивності. Найважливіше, що твори Богдани Фільц спрямовані до виховання любові до України, до Бога, до рідної землі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белікова В. Висвітлення загальної характеристики музичної творчості Богдани Фільц. *Актуальні питання мистецької педагогіки*. 2019. Вип. 9. С. 9–13.
2. Загайкевич М. Богдана Фільц: творчий портрет. Тернопіль : Астон, 2003. 144 с.
3. Кияновська Л. Галицька музична культура XIX–XX ст.: навчальний посібник. Чернівці : Книги – XXI, 2007. 424 с.
4. Кияновська Л. Українська музична культура. Київ : Дух і літера, 2017. 372 с.
5. Кушнірук О. Хорове свято – для Богдани Фільц. *Українська музична газета*. 2017. 4 (106) С. 6.
6. Летичевська О. Презентація нотних видань Богдани Фільц. *Українська музична газета*. 2018. 2(108). С. 1.
7. Німилович О. Нові видання творів Богдани Фільц. *Музика*. 2015. № 6 (408). С. 38–39.
8. Сікорська І. Ювілейний марафон триває: української композиторки й музикознавця Богдани Михайлівни Фільц. *Музика*. 2018. Вип 6. С. 21–24.
9. Шегда Л. Стилістичні особливості хорових творів для дітей Б. Фільц на канонічні тексти. *Студії мистецтвознавчі*. 2009. № 2(26). С. 53–59. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/27605> (дата звернення: 02.02.2023)
10. Шегда Л. Хорова музика Богдани Фільц: до проблеми комунікативності національних традицій у ситуації постмодернізму. *Студії мистецтвознавчі*. 2014. Число 1. С. 82–86. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/StudM_2014_1_12 (дата звернення: 06.02.2023)

REFERENCES:

1. Bielikova, V. (2009). Vysvitlennia zahalnoi kharakterystyky muzychnoi tvorchosti Bohdany Filts [Elucidation of the general characteristics of Bohdana Filts' musical work]. *Aktualni pytannia mystetskoï pedahohiky*. Vyp. 9. S. 9–13. [in Ukrainian].
2. Zahaikevych, M. (2003). Bohdana Filts: tvorchy portret [Bohdana Filts: a creative portrait]. Ternopil : Aston, 144 s. [in Ukrainian].
3. Kyianovska, L. (2007). Halytska muzychna kultura XIX–XX st. [Galician musical culture of the 19th-20th centuries]: *navchalnyi posibnyk*. Chernivtsi : Knyhy – XXI, 424 s.
4. Kyianovska, L. (2017). Ukrainska muzychna kultura [Ukrainian musical culture]. *Kyiv : Dukh i litera*, 372 s. [in Ukrainian].
5. Kushniruk, O. (2017). Khorove sviato – dlia Bohdany Filts [Choir holiday – for Bohdana Filts.]. *Ukrainska muzychna hazeta*. 4 (106) S. 6. [in Ukrainian].
6. Letychevska, O. (2018). Prezentatsiia notnykh vydan Bohdany Filts [Presentation of sheet music editions by Bohdana Filts]. *Ukrainska muzychna hazeta*. 2(108). S. 1. [in Ukrainian].
7. Nymylovych, O. (2015). Novi vydannia tvoriv Bohdany Filts [New editions of works by Bohdana Filts]. *Muzyka*. № 6 (408). S. 38–39. [in Ukrainian].
8. Sikorska, I. (2018). Yuvileinyi marafon tryvaie: ukrainskoï kompozytorky y muzykoznavtsia Bohdany Mykhailivny Filts [The jubilee marathon continues: Ukrainian composer and musicologist Bohdana Mykhailivna Filts]. *Muzyka*. 2018. Vyp 6. S. 21–24. [in Ukrainian].
9. Shehda, L. (2009). Stylistychni osoblyvosti khorovykh tvoriv dlia ditei B. Filts na kanonichni teksty [Stylistic features of choral works for children by B. Filts on canonical texts]. *Studii mystetstvoznavchi*. 2009. № 2(26). S. 53–59. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/27605> (data zvernennia: 02.02.2023) [in Ukrainian].
10. Shehda, L. (2014). Khorova muzyka Bohdany Filts: do problemy komunikatyvnosti natsionalnykh tradytsii u sytuatsii postmodernizmu [Choral music by Bohdana Filts: to the problem of communicativeness of national traditions in the situation of postmodernism]. *Studii mystetstvoznavchi*. Chyslo 1. S. 82–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/StudM_2014_1_12 (data zvernennia: 06.02.2023) [in Ukrainian].